

Плетенець Віктор Миколайович

доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кандидт юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННІ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВУ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Вмінню спілкуватись, при проведенні слідчих (розшукових) дій правоохоронцями наділяється значної уваги. Так, більшість слідчих (97 %) в ході інтерв'ю наголосили, що ця навичка є запорукою отримання необхідної інформації, вирішення конфліктних ситуацій, успіху розслідування. У той же час лише близько 31 % вказаних працівників використовують в ході розслідування можливості не вербальної інформації.

На питання про джерела отримання знань про «мову тіла» більшість слідчих визначала, що знає про неї з власного досвіду (45 %), літератури, зокрема психології (27 %), від колег (21 %), перегляду відповідних фільмів (17 %). Наведені відомості вказують, що провідна роль в діяльності правоохоронців надається вербальній складовій спілкування.

Однак, за деякими даними у процесі взаємодії людей від 60 до 80 % інформації передається невербальними засобами вираження. При цьому тільки 7 % корисної інформації передається в ході спілкування за допомогою слів; до 38 % - за допомогою звуків і інтонації; понад 55 % - жестами і позою, рухами тіла, переміщеннями в просторі і т. п. За іншими джерелами, в процесі спілкування 65 % інформації передається з використанням невербальних засобів, а на проголошення слів звичайна людина в середньому витрачає не більше 10-11 хвилин на день [1].

За такої ситуації у слідчих виникають труднощі з отриманням позитивних результатів розслідування, а у випадку протидії з боку зацікавлених осіб дані умови стають ще більш несприятливими.

Про це свідчать статистичні дані Генеральної прокуратури України, згідно з якими за 2013 рік було зареєстровано 563560 кримінальних правопорушень, у 2014 – 529139, у 2015 році – 515648, у 2016 – 592604 у 2017 – 523911. Заслуговують на увагу й кількість проваджень, за якими встановлено винуватців. Так, у 2013 р повідомлення про підозру було оголошено у 223561 випадків, у 2014 – 185723, у 2015 – 177356, у 2016 – 159480, у 2017 – 198 477 [2].

Проблемам використання невербальної інформації під час розслідування приділено увагу у працях видатних науковців, зокрема:

Л.Ю. Ароцкера, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, О. П. Ващук, А.Я. Вишинського, М.І. Єнікеєва, Ю. Б. Комаринської, Я. В. Комісарової, В.О. Коновалової, В.М. Кудрявцева, М.Ю. Кучерявої, І. П. Осипенко, В.А. Пантелєєва, М.В. Салтевського, І.Ю. Солдатової, О.Б. Соловйова, М.С. Строговича, Л.Д. Удалової, В.Ю. Шепітько та багатьох інших.

Розглядувані дослідження, значною мірою ґрунтуються на даних психології, в якій виділяються в якості засобів спілкування різноманітні знакові системи: мова, оптико-кенетична система знаків (жести, міміка, пантоміміка), пара- і екстралінгвістичні системи (інтонація, немовні вкраплення в мову), просторово-часові системи організації спілкування та «контакт очима» [3, с. 214].

Джерелами невербальної інформації слід вважати: 1) усну мову учасника слідчих дій, зокрема, такі його індивідуальні особливості, як висота голосу, діапазон звукових частот, резонанс, темп і контроль мови, її інтенсивність тощо; 2) обличчя (відповідно елементами невербальної інформації є почервоніння або збліднення шкіри обличчя, рух лицевих м'язів, гримаси тощо); 3) очі (певне інформативне значення матимуть такі елементи невербальної інформації, як зменшення, розширення, закривання зіниць, підведення очей у певному напрямку при відповіді на питання та ін.); 4) руки та інші частини тіла, зокрема, жести, тремтіння рук, прагнення їх «сховати», проступання поту на частинах тіла тощо; 5) дії, поведінка, рухи тіла допитуваного як інформативний прояв його стану та реакцій; 6) запах людини, її одяг (його вигляд, становище, наявність чи відсутність певного стилю) та інші супутні речі (браслети, ланцюжки, сумки, документи, ін.) [4, с.176]. Подібний перелік джерел невербальної інформації наводить і С.М.Лозова [5].

При цьому важливим є не тільки знання джерел невербальної інформації, а можливості її використання у розслідуванні кримінальних правопорушень.

На думку М.П. Яблокова, за інтонаціями, експресивними рухами допитуваних слідчий може дійти висновку щодо правдивості отриманих відомостей [7 , с. 301-302].

Однак, слідчий може стикнутись і з протилежною позицією осіб, зокрема «показною люб'язністю, радістю», намаганнями приховати справжній настрій, ставлення до розслідування.

Ці та інші прояви необхідно ретельно аналізувати з позиції того, чого своєю поведінкою намагається досягти відповідний учасник. Правоохоронцям варто усвідомлювати, що кінцевою метою злочинців, переважно, є уникнення кримінальної відповідальності, а проміжними: вплив на добросовісних учасників для відмови їх від раніше даних свідчень, витраш часу для ґрунтовної розробки алібі та позиції захисту, формування у слідчого сумнівів щодо правильності обрання напрямку розслідування тощо.

Недостатній рівень цих знань та навичок їх використання, обумовлюють труднощі в орієнтуванні слідчого у ситуації, що може призвести до невиправданих витрат часу сил та засобів.

Невербальна інформація може використовуватися під час будь-яких процесуальних дій. Однак, найбільш широко – в ході проведення: допитів, слідчих експериментів, обшуків, пред'явлення для впізнання.

Все зазначене дозволяє наголосити на необхідності приділення більшої уваги можливостям отримання невербальної інформації. За недостатнього рівня володіння навичками виявлення та аналізу невербальної інформації, мають використовуватися знання фахівців відповідного профілю.

Зафіксований за допомогою відеозапису хід проведення процесуальної дії може бути проаналізований на предмет дачі неправдивих свідчень відповідним учасником.

Виявлення подібних фактів має використовуватися у побудові припущень про їх причини, зокрема й про тиск з боку зацікавлених осіб, а також більш виваженого підходу до проведення з відповідним учасником процесуальних дій, коригування плану розслідування.

Подальші наші досліджень спрямовуватимуться у напрямку розширення можливостей використання невербальної інформації у подоланні протидії кримінальному судочинству.

Список використаних джерел:

1. Зейкан Я. П. Методика перехресного допиту в суді / Я. П. Зейкан. - Х. : Фактор, 2016. - 192 с.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення України: електронний ресурс режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
3. Краткий психологический словарь / Под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М. Политиздат, 1985. — 431 с.
4. Матюшкова Т.П. При значення невербальної інформації при проведенні окремих слідчих дій / Т.П. Матюшкова // Слідча діяльність: проблеми теорії та практики: Матер. Наук-практ. Конф. Та круглого столу (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 22 і 26 травня 2008 р.). – Д.: Дніпроп. Держ. Ун-т внутр. справ, 2008. – 228 с.
5. Лозовая С.Н. Некоторые аспекты распознавания лжи при производстве вербальных следственных действий / С.Н. Лозовая // Форум права. - 2008. - № 3. - С. 256 - 260.
6. Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М.: Юристь, 2001. – 718 с.